

My Data: Teknologian orjuudesta digitaaliseen vastarintaan

■ Nina Janasik-Honkela ja Minna Ruckenstein

Datan väitetään olevan uuden ajan öljyä, jota louhimalla ja jalostamalla synnytetään ennenäkemättömää taloudellista arvoa. Henkilökohtaisista tiedoista on tullut kauppataivaraa. Aikalaiskriitikoiden mukaan yksityisyys on vaivihkaa menetetty, kun yritykset tunkeutuvat aineistoja keräämällä ja yhdistelemällä yhä syvemmälle ihmisten arkeen ja aikeisiin. My Data -vision puolestapuhujat ehdottavat teknologista interventiota: ihmisen tulee olla digitaalisen infrastruktuurin keskiössä eikä suurten teknologiaorganisaatioiden. Peilaamme My Dataa kriittistä teknologian tutkimusta vasten ja kuvaamme, miten teknologiavisio lupaa palauttaa ihmisen autonomian.

Älypuhelimet, kamerat ja sensorit tallentavat arkisia tekemisiä ja päivittäisiä reittejä. Ihmiset klikkailevat auki linkkejä ja osallistuvat sosiaalisen median keskusteluihin. He keräävät itseltään tietoa mittalaitteiden avulla ja kerryttävät yritysten aineistoja. Yritykset taas käyttävät henkilötietoja omien prosessiensa hiomiseen tai myyvät sitä edelleen. Data-analytikit ja ohjelmistojen kehittäjät tuottavat yhä uusia tapoja tallentaa, analysoida ja visualisoida aineistoja.

Henkilötietoa, jolla tarkoitetaan kaikkea henkilöön liittyvää tai henkilön toiminnan seurauksena syntyvää aineistoa, hyödynnetään yhä johdonmukaisemmin liiketaloudellisesti. Teknologiat tekevät puolestamme päätöksiä ja ohjaavat erilaisten takaisinsyöttömekanismien avulla mielenliikkeitä ja kiinnostuksen kohteita. Puhutaan datataloudesta ja henkilötiedoista tämän talouden yhtenä merkittävimpänä tulevaisuuden liiketoimintaa muokkaavista voimista¹. Suomessakin on havahduttu tähän laajaan

taloudellisen toiminnan murrukseen, jossa on toisiaan vastaan sotivia kehityssuuntia. Datatalous synnyttää taloudellista toimintaa uudistavia ja jopa tervehtyviä liiketoiminnallisia mahdollisuuksia, mutta johtaa pahimmillaan toimintaympäristöön, jossa kansalaisista kerättyä aineistoa käytetään tietoisesti heitä vastaan.

Muuttuvan toimintaympäristön hallintaan on helsinkiläisvoimin muotoiltu kansainvälisesti kunnianhimoinen My Data -visio (Poikola, Kuikkaniemi & Kuittinen 2014; ks. myös Pitkänen 2014)², jonka mukaan käyttöoikeuden yksilöstä kerättyyn aineistoon, kuten ostotietoihin, luottotietoihin, teletietoihin, terveystietoihin ja eri verkkopalveluihin kertyvään henkilöä koskevaan tietoon, tulisi kuulua tietojen kohteelle, eikä niinkään tietoa kerääville organisaatioille. Tavoitteena on, että uusia palveluita ja toimintamalleja luotaisiin siten, että kansalaiset ja kuluttajat voisivat hyödyntää omia tietojaan ja saada niistä lisäarvoa. Tällaisia palveluita on jo olemassa, esimerkiksi liikkumisen ja oman kunnan tarkkailussa, ja niitä voisi hyödyntää laajemmin esimerkiksi terveydenhuollossa, talouden hallinnassa tai liikennesuunnittelussa.

Esittelemme My Data -ajattelua luovana yrityksenä löytää ulospääsy epäitsenäisyyden tai jopa orjuuden umpikujasta, johon nykyinen tietotekniikka houkuttelevine sovelluksineen on monien aikalaiskriitikkojen mielestä ihmisen syössyt. My Data -visiolla on ideologia ja poliit-

(2013) henkilötietoja kuvataan merkittävänä uutena vaurauden lähteenä, Personal data: The emergence of a new asset class. <http://www.weforum.org/reports/personal-data-emergence-new-asset-class> (haettu 14.12.2015).

2 Suomessa käytetään myös termiä omadata. Tässä olemme kuitenkin käyttäneet samaa termiä kuin vision kehittäjät, eli termiä My Data.

1 Esimerkiksi World Economic Forumin raportissa

tisia pyrkimyksiä, joiden avulla voi hahmottaa vision historiallisia ja taloudellisia jatkuvuuksia. Ajankohtainen kriittinen keskustelu tukee teknologiavisiota epätydyttävän teknologiakemityksen ratkaisijana tai korjaavana liikkeenä. Toisaalta visiota voi peilata myös teknologiantutkimuksen pidempää historiallista jatkumoa ja erityisesti yhdysvaltalaisen politiikan tutkijan Langdon Winnerin (1978) näkemyksiä vasten. Winner määrittelee teknologian orjuuttavan roolin ”käänteiseksi sopeutumiseksi”, jonka mukaan ihminen mukautuu koneen valtaan eikä toisinpäin. Ihminen ikään kuin vaihkaa menettää otteensa kehittämästään teknologisesta järjestelmästä ja hänestä tulee sille alisteinen. Piilaaksossa toimiva yrittäjä, avoimuusajattelun pioneeri, Jaron Lanier pohtii kirjassaan *Who Owns the Future* (2013) samankaltaisia kehityskulkuja kuin Winner. Hän kysyy, kuinka voimme pysyä inhimillisinä olentoina, kun koneistamme tulee niin kehittyneitä, että ne näyttävät meistä riippumattomina, itsenäisinä toimijoina.

Yhteistä kriittisille näkemyksille on syvä huoli teknologiaympäristön vääristymästä, joka korjaantuu ainoastaan johdonmukaisella työskentelyllä ja väliintuloilla. Keskusteluun ovat osallistuneet myös politiikan tutkija Andrew Keen (2015, s. ix), jonka mukaan internet on ”negatiivinen takaisinpyrkentä, jossa me verkon käyttäjät olemme pikemminkin uhreja kuin edunsaajia”, ja mediatutkija Mark Andrejevic (2013), jonka mukaan nykyiset tietotekniset järjestelmät tekevät ihmisistä inhimillisine huolineen pelkkiä datapisteitä tiedonkeruun ympäristössä.

Taustaa: avointa ja jaettavaa dataa

My Data -tulevaisuusvision³ kanssa kulkee rinnakkain ehkä paradoksaalisestikin epäselvyys siitä, mistä kaikesta siinä on kyse. Se kertoo My

3 Artikkelin empiirisenä taustana on Nina Janasik-Honkelan keräämä haastatteluaineisto (n=5) sekä My Dataa koskevat dokumentit (ks. kirjallisuuslista). Lisäksi aineistona on käytetty vuoden 2014 ja kevään 2015 aikana käytyjä keskusteluita My Dataan liittyvissä projektikokouksissa sekä ”My Data working group” Facebook-ryhmässä. Artikkelin pääväitteistä on keskusteltu myös keskeisten My Data vaikuttajien kanssa (Antti Poikola, Kai Kuikkaniemi, Ossi Kuittinen, Myles Byrne).



Kuva 1. Nykytila vs. My Data (Poikola ym. 2014 mukaan).

Dataan liittyvän työskentelyn keskeneräisyydestä: sääntelyn ja teknologisen kehityksen näkökulmasta monet henkilökohtaisten aineistojen käyttöön ja jakamiseen liittyvät asiat ovat ratkaisematta. Parhaillaan pohditaan esimerkiksi sitä, millaista informaatioarkkitehtuuria, organisatorisia malleja ja käsitteellisiä työkaluja My Datan tueksi tarvitaan ja kuinka henkilökohtaisen tiedon jakaminen tulisi käytännössä järjestää. Jotta aineistot voisivat liikkua toimijalta toiselle, tarvitaan teknologisia rajapintoja ja aineistojen tulisi olla koneluettavassa muodossa. Tietojen hallittavuuteen ja käytettävyyteen liittyvät kysymykset kytkevät My Datan palvelumuotoiluun, viestintään ja osallisuuteen liittyviin kysymyksiin.

Vuonna 2012 käynnistyneellä työskentelyllä on tiiviit kytkökset avoimen datan liikkeeseen. Avoin data tarkoittaa sitä, että tietty aineisto on teknisesti ja juridisesti kenen tahansa vapaasti käytettävissä ja jaettavissa (Poikola ym. 2014, s. 17). Suomessa aktiivinen toimija My Datan

määrittelyn ja yhteiskunnallisen aseman edistämässä on ollut Open Knowledge Finland (OKF). Yhdistyksen kokoamassa keskustelun-avauksessa My Data määritellään henkilö- ja ihmiskeskeiseksi henkilötiedon hallinnan ja käsittelyn periaatteeksi. Kuva 1 tiivistää, kuinka My Datan kehittäjät mieltävät vision suhteessa nykytilanteeseen.

Vuoden 2014 huhtikuussa OKF järjesti yhdes-
sä OP-Pohjolan, Liikenne- ja viestintäministeriön sekä Suomen Lontoon-instituutin kanssa aihetta käsitelleen seminaarin⁴. Aihepiiristä keskusteltiin myös Avoin data 2014 -konferenssissa otsikolla ”Open data on stage – Mydata, data security and data protection”. My Data -selvityksessä My Data mielletään selkeästi yhdeksi henkilöä koskevan tiedon osajoukoksi. Se, onko henkilötieto My Dataa vai ei, riippuu siitä, onko yksilöllä itsellään mahdollisuutta hyödyntää ja hallinnoida sitä. Näin ollen kaikki My Data on henkilötietoa, mutta kaikki henkilötieto ei ole My Dataa (Poikola ym. 2014, s. 12).

Suomessa My Data -ajattelu on jo saanut vaikutusvaltaista tukea taakseen. Keväällä 2015 Sipilän hallitus linjasi ohjelmassaan näin: ”Vahvistetaan kansalaisten oikeutta valvoa ja päättää itseään koskevien tietojen käytöstä, samalla varmistuen tietojen sujuva siirtyminen viranomais-
ten välillä.”⁵ My Data -näkömyksen tukena toimii myös vuonna 2014 käynnistynyt Tekesin rahoittama monitieteinen tutkimuskonsortio Digital Health Revolution⁶, jonka tavoitteena on edistää henkilötiedon hyötykäyttöä osana ennaltaehkäiseviä palveluja. Hankkeessa tutkitaan, kuinka eri lähteistä saatava tieto, mukaan lukien yksilön genomitieto, terveys- ja hyvinvointiseurantatieto sekä arkikäyttämiseen liittyvä tieto eli ihmisen digitaalinen jalanjälki, voitaisiin yhdistää kansalaisia tukevalla tavalla. Tavoitteena ei ole ihmisten tarkkailu ja seuran-

ta vaan henkilötiedon käyttäminen tavalla, josta olisi tiedonkeruun kohteelle hyötyä ja iloa.

Helsingin yliopiston politiikan ja talouden tutkimuksen laitoksella toimivan Kuluttajatutkimuskeskuksen tutkimusryhmä on pyrkinyt luomaan osana hanketta edellytyksiä kriittiselle datatalouden tutkimukselle, joka auttaisi jäsentämään ja hallitsemaan henkilökohtaisten aineistojen hyödyntämiseen liittyviä kysymyksiä (Pantzar & Ruckenstein 2015; Ruckenstein & Pantzar 2015a; Ruckenstein & Pantzar 2015b). Yksi olennainen kysymys on, kuka henkilökohtaisista aineistoista hyötyy ja miten. Aineistojen taloudellinen arvo on ilmeinen, mutta henkilökohtaisten aineistojen markkinoista ja käytöistä tiedetään toistaiseksi vähän. Yritykset ovat vaitonaisia henkilötiedon taloudellisesta arvosta ja aineistojen liikkeistä. Toisaalta henkilötiedon käyttöä vasta harjoitellaan. My Data -vision kantavana periaatteena on, että asioita voi edistää ja niihin voi vaikuttaa jakamalla aineistoja. Näin luodaan edellytyksiä organisaatioiden ja yksilöiden väliselle tiedonkululle ja yhteistyölle sekä olemassa olevan tiedon tai vallitsevien näkemysten uudelleenmäärittelylle. Maailmanlaajuisesti henkilökohtaisten aineistojen hyötykäytöstä kansalaislähtöisesti on toistaiseksi vähän toimivia esimerkkejä ja avoimia kysymyksiä on paljon. Ei esimerkiksi ole yhtenäistä tapaa tai avointa standardia henkilötietojen luvittamiseen uusiin käyttökohteisiin. Suostumustenhallintaa kehitetään yhtenä ratkaisuna, mutta sen lisäksi tarvittaisiin yksilöä ja yhteisöjä tukevia rakenteita, jotka mahdollistavat aineistojen kerryttämisen ja hyödyntämisen.

My Datasta voi tulla avointa dataa isojen aineistojen aggregoinnin ja anonymisoinnin kautta, mutta myös yksilön valintana. Vaikeasti sairas ihminen voi antaa omaa terveysdataansa lääketieteelliseen käyttöön edistääkseen alan tutkimusta tai vaihtoehtoisesti hän voi jakaa itseään koskevan tiedon nettiin kaikkien katsottavaksi (Delfanti & Iaconesi, painossa). Ihmisten tavat jakaa omia aineistoja netissä haastavat teknologiankehittäjiä pohtimaan, miten aineistoja voitaisiin jakaa turvallisella ja eettisesti kestävällä tavalla. Yksi työn alla olevista aloitteista

4 My Data -seminaari ja verkkolähetys 7.4.2014, <http://fi.okfn.org/>

5 Ratkaisujen Suomi. Neuvottelutulos strategisesta neuvottelusta 27.5.2015, s. 24. http://valtioneuvosto.fi/documents/10184/1427398/Hallitusohjelma_27052015.pdf/75d94d8d-15c9-405a-8a9b-eca4987b635e.

6 <http://www.digitalhealthrevolution.fi/>

on kansalaislähtöinen osuuskunta, sveitsiläinen Healthbank.⁷

Yhteiskunnallisena hyötynä My Datassa nähdään digitaalisten ihmisoikeuksien ja tietotekniikan toisiaan tukeva kehitys. Näin edistettäisiin inhimillisesti kestävää tietoyhteiskuntaa sekä tuettaisiin ihmisten itseohjautuvuutta ja oppimista. Henkilötiedon saatavuuden avulla ihmiset voivat vaikuttaa oman elämänsä kulkuun (Poikola ym. 2014, s. 13–14). Yhdysvalloissa on luotu ”green button” ja ”blue button” -konseptit, joiden tarkoituksena on edistää kansalaisten mahdollisuutta hyödyntää energiankulutus- ja terveysaineistoja. ”Blue button” eli ”sininen painike” on verkkosivuille sijoitettu symboli, jonka avulla voi verkon kautta ladata ja katsoa omat terveystietonsa.⁸ My Dataa kuvataan myös ratkaisuna datakäytäntöihin liittyviin ongelmiin, kuten yksityisyyden vähittäiseen katoamiseen ja monopolistisen tietoyhteiskunnan uhkiin. Eriyisesti Yhdysvaltain turvallisuusviranomaisten (NSA) laaja-alaisen tiedonkeruun paljastumisen jälkeen yksityisyyteen liittyvät kysymykset ovat politisoituneet.⁹

Winner ja muut teknologisen orjuuttamisen kriitikot

Ideologisesti My Data -ajattelua taustoittaa ”ihmisen itseohjautuvuuden” eettinen periaate. Sen voi johtaa länsimaiseen filosofiseen ajatteluun syvään juurtuneesta autonomian käsitteestä. My Dataa voi ajatella ikään kuin maallikkoversiona filosofisesta perinteestä, jonka avulla voi arvioida tai suhteuttaa ”järjestelmän” tai ”organisaatioiden” harjoittamaa henkilötiedon mielivaltaista ja yksilön kontrollin ulkopuolella tapahtuvaa tiedon hyötykäyttöä. Langdon Winner (1978), jonka näkemykset sopivat My

Data ajattelun taustoittamiseen, on hahmottanut ihmisen ja teknologian välistä suhdetta kantilaisen autonomian eli itsenäisyyden ja epäitsenäisyyden tai riippuvuuden suhteen analyysin kautta. Kuten moraalifilosofi Charles Taylor (1989) esittää, käsityksiämme autonomiasta ja riippuvuudesta määrittää edelleen Immanuel Kantin 1700-luvulla esittämä ajatus, jonka mukaan *itsenäinen* toimija määrittelee toimintansa päämäärät ja noudattaa niitä omasta vapaasta tahdostaan. *Riippuvainen* toimija taas on sellainen, jonka toimintaan vaikuttaa yksilöstä riippumaton, ulkoinen voima.

Winner esittelee My Data -vision itseohjautuvuusperiaatteen näkökulmasta tärkeän ”käänteisen sopeutumisen” käsitteen. Hän analysoi sen avulla länsimaista mielikuvitusta vuosisatoja kiehtonutta ajatusta, jonka mukaan teknologian osalta päämäärien ja keinojen välinen suhde on *kääntynyt pääläelleen*. Autonomiseksi päämäärien määrittäjäksi onkin muodostunut teknologinen järjestelmä, joka tekee kasvun ja voimistumisen pyrkimyksessään ihmisistä pelkkiä keinoja päämäärien saavuttamiseen. Winner kuvaa viisi toimintatapaa, joiden edesauttamana käänteinen sopeutuminen voi tapahtua:

Ensiksi autonominen järjestelmä voi ottaa haltuunsa markkinat, jotka ovat tärkeitä sen toiminnalle. Winnerin mukaan markkinat eivät useinkaan säätele teknologisen järjestelmän toimintoja.

Toinen käänteisen sopeutumisen piirre on, että järjestelmä kontrolloi tai vahvasti vaikuttaa poliittisiin prosesseihin, jotka näennäisesti säätelevät sen tuotoksia ja toimintaedellytyksiä. Markkinoiden sääntely on niin yleisluontoista, ettei sillä tosiasiaa ole säätelyvaltaa.

Kolmas muoto jonka käänteinen sopeutuminen voi ottaa, on uuden, järjestelmän teknologisiin mahdollisuuksiin sopivan ”mission” etsiminen tai luominen. Esimerkiksi innovaatiopolitiikkaa käytetään tunnistamaan uusien toiminnan alueita tai tavoitteita markkinan tueksi.

Neljänneksi järjestelmä voi edistää ja/tai manipuloida tarpeita, joita se myös palvelee. Winnerin sanoin, miksi istua laiskana odottelemassa julkisen mielipiteen muovautumista koh-

7 <https://www.healthbank.coop/>

8 <http://www.healthit.gov/patients-families/your-health-data> (haettu 14.12.2015)

9 Big Data and Privacy: Report to the President. Executive Office of the President. President’s Council of Advisors on Science and Technology. May 2015. https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/microsites/ostp/PCAST/pcast_big_data_and_privacy_-_may_2014.pdf (haettu 1.10.2015)

ti toivottua päämäärää, kun on lukuisia keinoja vaikuttaa sosiaalisten tarpeiden muovautumiseen? Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että sosiaalitieteilijöitä käytetään teknologiahankkeissa sosiaalisen hyväksyttävyyden perusteluun.

Viidenneksi järjestelmä voi ”kohdata” jonkinasteisen kriisin, joka sitten perustelee tarvetta järjestelmän kasvulle tai muutokselle. Tyypillisesti tällainen kriisi on tunnistettu uhka tai väitetty puutostila.

Winnerin analyysi on varsin ajankohtainen tämän päivän teknologiakeskustelujen näkökulmasta, kuten aikalaiskritikoiden näkemykset osoittavat. *The Guardian* haastatteli Andrew Keeniä hänen vastailmestyneestä teoksestaan *The Internet is Not the Answer* (2015), jossa Keen varsin winneriläisittäin kuvaa teknologia-markkinoiden ylivaltaa. Sen sijaan, että internet voimaannuttaisi ihmisiä eri puolilla maailmaa, se syöksee heidät syvemmälle sosiaalisten, taloudellisten ja kulttuuristen epäoikeudenmukaisuuksien pohjattomaan suohon. Keenin mukaan kaikkien piti hyötyä internetistä, mutta toisin kävi: ”Me olemmekin monella tapaa sen uhreja.”¹⁰ Keen kuvaa, kuinka internetin kehitys meni pieleen, kun se siirtyi tutkijoiden, kuten Tim Berners-Leen, hallusta kaupallisten toimijoiden käsiin. Internet menetti tunteen jaetusta päämäärästä: Keenin mukaan säädyllisyytensä, ”jopa sielunsa” (2015, s. 42).

Epäterve kehitys voidaan Keenin mukaan kääntää takaisin alkuperäisille, yhteisöjä tukeville raiteilleen ottamalla oppia historiasta. Samaan tapaan kuin edellisellä teollistumisen kaudella, sosiaaliset ja taloudelliset vääryydet tulee korjata lainsäädännöllä. Yksityiset tahot tulee mobilisoida tukemaan sääntelystä vapaata ”villiä länttä”. Yksityisen sektorin vapaaehtoiset ratkaisuehdotukset pitäisi Keenin mukaan hahmottaa täydentävinä pikemminkin kuin kilpailuvina ratkaisuna suhteessa julkisen sektorin tai valtioiden yrityksiin rajoittaa verkkoa. Tuomal-

la yhteen yksityisiä ja julkisia toimijoita voidaan Keenin mukaan estää kehitys kohti tilannetta, jossa meistä kaikista tulee ”pelkkiä datatehtaiden mainoksia” (s. 193).

Jaron Lanier (2013) taas kuvaa, kuinka nykytilanne koetaan inhimillisen arvokkuuden menetyksenä, ja miten hänen vastaehdotuksensa digitaaliselle riistolle – markkinamekanismin ulottaminen yksilötasolle – palauttaa ihmisarvon: ”Digitaalisen arvokkuuden maailmassa jokainen yksilö on kaiken sen datan, jonka voi mitata tämän yksilön tilasta tai käyttäytymisestä, kaupallinen omistaja.” (s. 16.)

Mark Andrejevic (2013) yhtyy näkemykseen datatalouden vallasta tuottaa eriarvoisuutta ja määrittää ihmisiä hyväosaisiin ja huono-osaisiin. Andrejevicille teknologiamailman vääristymä on kuitenkin mittasuhteiltaan huomattavasti laajempi ja ideologisesti syvällisempi kuin Keenin ja Lanierin kuvaama taloudellinen riisto. Andrejevicin mukaan uusi tietotekniikka kaikkine informaation jakamisen vapauksineen asettaa ihmisen tilanteeseen, jossa on uhattuna mahdollisuus kriittisesti tarkastella vaihtoehtoisia toimintapolkuja. Andrejevic näkee tietoteknisten palveluiden ja niihin sisäänrakennettujen algoritmien vääristävän inhimillistä ajattelua. Kun ristiriitaista tietoa on kaikkialla ja eri näkökulmista, millä perusteella voimme kohottaa jonkun väitteen tai jäsenyyksen totuudeksi ylitse muiden? Tai miten voimme kritisoida oletuksia ja ennakkoluuloja, jotka ovat sisäänrakennettuja tietoteknologiisiin soveluksiin ja jotka näin näkymättömästi ohjailevat ihmisten jokapäiväistä toimintaa?

Lanier ja Keen ehdottavat varsin käytännöllisiä toimenpiteitä, kuten ”maksu henkilökohtaisista aineistoistani” tai ”yksityisen ja julkisen yhteistyössä määrittämää vahvempaa sääntelyä” ratkaisuksi winneriläiseen käänteiseen sopeutumiseen. Andrejevicin vastaus sen sijaan puuttuu varsin perustavanlaatuisiin ihmisenä olemisen kysymyksiin. Hänen mukaansa meidän pitäisi tukeutua inhimilliselle järjelle ominaiseen mutta vaimennettuun kriittiseen

10 <http://www.theguardian.com/technology/2015/feb/09/andrew-keen-internet-not-answer-interview> (haettu 14.12.2015).

”mimeettiseen”¹¹ ulottuvuuteen, joka on jäänyt taloudellis-teknisen järjen ja tietoteknisen voittokulun alle. Käytännössä tämä tarkoittaa, että kritiikki pitäisi suunnata toisaalta tapoihin, joilla ”kommunikatiivisen elämämme infrastruktuuria” voitaisiin hahmottaa ja muokata uudelleen ja toisaalta tiedollisiin käytäntöihin, joihin tämä infrastruktuuri on sidottu (2013, s. 165). Andrejevic (s. 163) kytkee tämän tavoitteen kysymykseen kansalaisoikeuksista ja tukeutuu kanadalaisen teknologiayrittäjän ja -vaikuttajan Alistair Crollin näkemyksiin. Crollin mukaan datan ollessa ”uutta öljyä”, sen talteenotossa ei ole niinkään kysymys yksityisyyteen liittyvistä kysymyksistä kuin vallasta ohjata ja hallita informaation kulkua. Tätä valtaa määrittävät perinteiset vallan tunnusmerkit, materiaalisen infrastruktuurin omistaminen ja kontrollointi. Johtopäätös: ”Big data on sukupolvemme kansalaisoikeuskysymys, emmekä edes tajua sitä.”

Ihmislähtöisempää teknologiaa

Kansalaisoikeuksien kautta kriittiset puheenvuorot palautuvat My Data -visioon, jonka periaatteena on nimenomaan yksilön loukkaamaton arvokkuus. Tämä arvokkuus suodaan ihmiselle, koska hän on kykenevä määrittelemään omat päämääränsä (Taylor 1989). Ihmistä on siksi kohdeltava päämääränä sinänsä, eikä häntä tule alistaa muille päämäärille. Kun siis ”kone” eli My Data -raportissakin mainitut ”organisaatiot” käsittelevät ihmistä pelkkänä keinona suhteessa muihin päämääriin, viime kädessä uhattuna on ihmisen arvokkuus ja erityisyyslaatu. Tai kuten Lanier (2013: 4) osuvasti muotoilee:

”Digitaalisen suunnittelun suosittu muodot eivät kohtele ihmisiä tarpeeksi erityisinä. Ihmisiä käsitellään suuremman informaatiokoneiston pieninä osina, vaikka ihmiset itse asiassa ovat ainoita informaation lähteitä tai kohteita sekä koneelle merkityksen antajia. Päämääräni on kuvata vaihtoehtoinen tulevaisuus, jossa ihmisiä kohdellaan asiaankuuluvan erityislaatuina.”

11 Termi ”mimeettinen järki” tulee Frankfurtin koulukuntaan kuuluneelta Theodor Adornolta, jonka mukaan taideteokset sisältävät järjen muodon, joka vastakohdana välineelliselle järjelle (joka määrittää aina jonkin asian välineenä suhteessa johonkin päämäärään) on perustavanlaatuisesti ei-alistava ja väkivallaton.

My Data -visiota edistävien asiantuntijoiden haastatteluissa toistuu näkemys ihmisen arvokkuuden katoamisesta tietoteknisiin ratkaisuihin. Yksi haastateltavista kuvaa tilannetta tähän tapaan: ”Koko se tapa, jolla Facebook on ottanut sosiaalisen vaistomme ja tehnyt sille jotain, on hyvin epäsopeva.” Hän viittaa siihen, miten Facebook samanaikaisesti ohjailee ja heikentää sosiaalisia suhteita ja hyödyntää niitä taloudellisesti. Sosiaalisuudesta on tehty taloudellisen toiminnan raaka-ainetta (Ruckenstein 2011). Toinen haastateltava luonnehtii tietotekniikan menetettyjä mahdollisuuksia kuvaamalla, kuinka teknologiaa kehitetään ymmärtämättä, mitä oikeastaan ollaan tekemässä:

”Tietotekniikassa on niin kaunis ja elegantti inhimillisen tiedon ydin, ja sitten vähintäänkin puolet globaalin tietotekniikan harjoittajista koostuu ihmisistä, jotka juoksevat ympäriinsä yrittäen tehdä asioita, joita he eivät itsekään ymmärrä; he eivät ole oppineet tietotekniikan varsinaista ydintotuutta ja tekevät kaikkea muuta samalla, kun juoksevat tästä ydintotuudesta pois päin... Ydintotuus on Unix-filosofia, jossa on kyse siitä, että löydetään pieni mahdollinen tekijä, joka voi olla hyödyllinen isompien ongelmien ratkaisemisessa.”

My Data -vision näkökulmasta taitavan teknologiakehityksen avulla voi muuttaa ja tukea tiedonkulun rakenteita ja sitä kautta arkisia käytäntöjä. Teknologia saadaan palvelemaan ihmisiä, jos ymmärretään, miten se valjastetaan osaksi tiedonkulun prosesseja. Näin tietoa voidaan yhdistää ja asioista keskustella aiempaa avoimemmalla tavalla. Yhteiskunnalliset säästöt syntyvät tehokkaammasta ja paremmin kohdenetusta tiedonkulusta.

My Data korjaavana liikkeenä

Onko My Datasta käänteisen sopeutumisen palauttajaksi ”ihmiskeskeisille” raiteille, kuten puolestapuhujat toivovat? Vai onko pikemminkin niin, että vaadittaessa samanaikaisesti ihmiskeskeisyyttä ja henkilötiedon hyödyntämiseen liittyvien liiketoimintamallien avautumista kehitykselle, kilpailulle ja yhteistoiminnalle My Data pikemminkin edistää tietoteknisen järjestelmän *vahvistumista*? Tähän kysymykseen vastaaminen on ennenaikaista, koska informaati-

tioarkkitehtuuria ja toimintatapoja My Datan tueksi vasta kehitetään.

Kuluttajatutkimuskeskuksen tutkimusryhmä on ollut mukana tässä kehitystyössä ja sitoutunut yritykseen edistää uusia henkilökohtaisten aineistojen hallinnan malleja. Suhteessa My Dataan olemme asemoituneet ulkopuoliseksi sisäpiiriläisiksi. Tanskassa tällaista asemoitumista on alettu kutsua Tekno-Antropologiaksi (Børsen & Botin 2013): teknologia on niin tärkeä osa ihmisenä olemisen, sosiaalisten suhteiden ja yhteiskunnallisten tavoitteiden määrittelyä, että se vaatii teknologiakehittäjien ja ihmistieteilijöiden läheistä yhteistyötä.

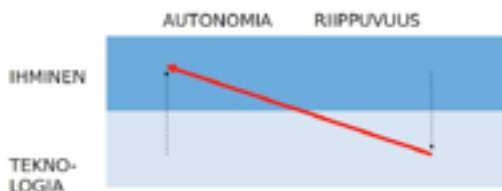
Käytännössä emme tyydy kritisoimaan vallitsevaa, kansalaisen tai kuluttajan näkökulmasta monin tavoin epätydyttävää datatalouden kehitystä vaan pyrimme olemaan mukana pohittamassa ja edistämässä uusia kansalaista tukevia ratkaisuja. Olemme siis toiveikkaita, että tulevaisuudessa ihmiskeskeiselle otteelle löytyy tietoteknisessä kehityksessä aiempaa tunnustetumpi ja laajempi rooli. Samanaikaisesti ymmärrämme kuitenkin My Data -vision marginaalisuuden maailmanlaajuisilla teknologiamarkkinoilla.

My Data edistää ajatusta ihmiskeskeisyydestä, ymmärrettynä digitaalisten ihmisoikeuksien ja inhimillisen arvokkuuden käsitteen kautta. Ajatus kaupallisten pyrkimysten tukemisesta taas linkittää My Datan uudenlaisiin liiketoimintamahdollisuuksiin. Ei ole sattumaa, että My Data -visio lähti Suomessa liikkeelle avoimen datan tavoitteista, joiden yhtenä päämääränä oli vastustaa edellä kuvattua internetin kaupallistumista. Avoimen datan mahdollisuudet tarjota vaihtoehtoa henkilökohtaisten aineistojen hyötykäytölle ovat kuitenkin rajalliset. Yksi haasteltavista kuvaa ristiriitaa seuraavaan tapaan:

”Ihan hyvässä myötätulessa se on ollut [avoin data Suomessa] ja koko ajan porukka sen ympärillä on kasvanut, mutta aika nopeasti myöskin tulee siihen päätelmään, että pelkästään avoimella datalla ei määrättömän pitkälle pääse, koska aika suuri osa hyötykäytön kannalta mielenkiintoisesta datasta liittyy ihmisiin itseensä.”

My Data -periaatteelle rakentuvat liiketoimintamallit poikkeavat vallitsevasta liiketoimintakulttuurista ja pilkkovat olemassa olevia arvo-

PALAUTETTU SOPEUTUMINEN



Kuva 2. Takaisin oikealle polulle My Data -vision korjaavien liikkeiden seurauksena.

ketjuja. Tavoitteena on luoda täysin uudenlaisia henkilötiedon käyttäjiä ja liiketoimintamalleja. My Data ei toisin sanoen asetu jo olemassa oleville markkinoille vaan synnyttää uudenlaista liiketoimintaa, jonka käyttövoimana on aiempaa reilumpi tapa käyttää henkilökohtaisia aineistoja. Siinä missä Jaron Lanier keskittyy henkilökohtaisten aineistojen omistajuuteen ja hinnoitteluun, My Data -visiossa ratkaisua haetaan aineistojen aiempaa hallitummasta liikkeestä eri toimijoiden välillä. Päämääränä on, että yksilöllä olisi *oikeus käyttää ja jakaa* omaa dataansa parhaalla katsomallaan tavalla eli *autonomisesti*.

”My Data on ikään kuin se, että Unix-filosofia viimein saavuttaa jokaisen internetin käyttäjän, jokaisen digitaalisen teknologian käyttäjän. My Data on yritys yhdistää internet sosiaalisen, biologisen luontomme kanssa ja saada kaikki nämä välimiehet pois tieltä.”

Pohjimmiltaan, kuten edellä siteerattu haastateltava esittää, My Data -visiossa on kyse siitä, että tietotekninen kehitys johdetaan takaisin terveemmille raiteille. Visiota voi pitää osoituksena uuden oppimisen ja mielikuvituksen voimasta, jota organisaation oppimisen tutkijat Chris Argyris ja Donald Schön (1974) ovat antropologi Gregory Batesonin (1972) ajatteluun nojautuen kuvanneet termillä *kaksikehäinen oppiminen*. Kaksikehäisessä oppimisessa tunnustetaan, että tapa, jolla ongelma kehystetään, voi olla osa ongelman muotoutumista. Ihmisjärki voi näin ollen edelleen, kaikista Andrejevicin huolista huolimatta, luoda uusia käsitteitä ja kehystyksiä sekä muokata ongelmallisiksi koettuja tilanteita (ks. kuva 2).

Pohjoismaista digivastarintaa

Luettuna vasten aikalaiskritikoiden puheen-
vuoroja My Data -visio hahmottuu eräänlaisena
digitaalisen vastarintana. Siinä missä Andre-
jevic miettii järjen käytön edellytysten vahvis-
tamista informaatiotulvassa, Keen hahmottaa
ongelmaa suhteessa aikaisempiin vastarintaliik-
keisiin: ”1700-luvun Yorkshiren tekstiilityöläis-
ten taistelu eroaa vähän tämän päivän järjesty-
ntyneen työväestön vastarinnasta Amazonille,
Uberille ja Airbnb:lle” (2015, s. 217). Datatalou-
teen liittyvät huolet ovat vähitellen kanavoitu-
neet sosiaalisesti liikehdinnäksi, joka voi tukea
myös My Data -ajattelun vahvistumista.

My Dataa koskeva analyysimme on monin
tavoin myötäsukainen ja myönnämme auliisti,
ettei ratkaisuyrityksen hakeminen teknologisen
kehityksen aiheuttamiin ongelmiin teknologiaa
kehittämällä, ole lainkaan niin radikaalia kuin
esimerkiksi teknologian käytöstä vetäytyminen.
Henkilökohtaisten tietoaisteiden kertyminen
supistuisi, kun ihmiset lakkaisivat käyttämäs-
tä älypuhelimia ja tietoverkkoja sekä kulkisivat
valvontakameroiden katvealueella. Digitaalisen
maailman rinnalla on edelleen vaihtoehtoi-
nen todellisuus, joka tosin jatkuvasti kapenee.
Sitä ei kuitenkaan pidä tietotekniikasta keskus-
tellessa unohtaa. Tietotekniikan maailmoin
osallistumattomuutta, käytöstä luopumista ja
niistä vetäytymistä pitää myös tutkia osana data-
taloutta.

My Data -vision kehittäjien itserefleksiivi-
syyttä kuvaa tapa, jolla he jo etukäteen pohti-
vat ongelmallisia ja epäterveitä kehityskulkuja.
Haastattelujen perusteella he eivät ole tietä-
mättömiä riskeistä, joita siirtymä kohti henki-
lötietokeskeistä järjestelmää voisi pahimmil-
laan tuottaa. My Data -periaatteen mukaisetkin
organisaatiot rakennettaisiin datariippuvaisiksi.
Ihmisiä voitaisiin houkutella tai jopa pakottaa
luovuttamaan henkilökohtaiset tietonsa. Oma
huolenaiheensa vision kehittäjien keskuudes-
sa on, kuinka käytännössä estetään yksittäistä
My Data -toimijaa kaappaamasta markkinaa. Se
vastaisi Googlen tapaa hallita hakukonemarkki-
naa, joka on käytännössä vienyt kehitystä kohti
tietojen hyödyntämisen monopolisoitumista.

Rakenteellisesta näkökulmasta My Data
-vision hyödyt hahmotetaan juuri monopolira-
kenteiden heikentämisen kautta. Nähdään, että
vision mukainen rakenteiden ihmiskeskien
luonne ja henkilötiedon jakamisen sekä käyt-
töjen aiempaa suurempi läpinäkyvyys ohjaavat
kohti eettisesti kestävämpiä ja reilumpia toi-
mintatapoja. Tämä vahvistaisi My Data -ajat-
telulle keskeistä ihmisen autonomian arvoa.
Toisaalta My Data -vision lujittamisen ja käyt-
tökelpoisuuden näkökulmasta tärkeää on, että
vision kehittäjät tarkastelevat kriittisesti myös
omia ideologisia lähtökohtiaan, joissa korostuu
nimenomaan yksilökeskeisyys. Liian yksilökes-
keisesti ja yksioikoisesti ajateltuna esimerkik-
si yksityisyydestä ja sen suojaamisesta voi tulla
pikemminkin yksilöön kohdistuvan kontrollin
liittolainen kuin sen vastavoima (ks. esim. Coll
2014; McStay 2013).

Äskettäin ilmestyneen My Data -rapor-
tin englanninkielinen versio *My Data: A Nor-
dic Model* osoittaa, että kriittisistä huomioista
ja riskeistä huolimatta visiolla löytyy kulttuu-
rista kaikupohjaa. Pohjoismaista löytyy vahva
tuki avoimen datan kulttuurin edistämiseksi ja
käyttäjakeskeiselle suunnittelulle (esim. Kuutti
2009). My Data -ajattelun ihmiskeskeistä otetta
voivat Pohjoismaissa tukea myös kansalaisten
luottamus virallisia organisaatiota kohtaan ja
osuuskuntamuotoisen yhteistoiminnan perin-
teet, jotka voivat toimia perustana pohdittaessa
toiminnan organisoimiseen liittyviä haasteita.
Pohjoismaissa voi maailmanlaajuisesti olla par-
haat mahdollisuudet kehittää ja toteuttaa uuden-
laista digitaalista vastarintaa, jos siihen riittää
rohkeutta. Tämä työskentely kanavoisi olemassa
olevaa kritiikkiä, vastaisi keinottomuuden tilaan
ja rakentaisi uudenlaisia työkaluja kansalaisten
tueksi. Näin voitaisiin avata toivon horisontteja
nopeasti muuttuvassa digitaalisessa ympäristös-
sä.

Lähteet

- Andrejevic, M. (2013) *Infoglut. How Too Much Information
Is Changing the Way We Think And Know*. New York
and London: Routledge.
- Argyris, M. ja Schön, D. (1974) *Theory in Practice. Increasing
professional effectiveness*, San Francisco: Jossey-Bass.

- Bateson, G. (1972) *Steps to an Ecology of Mind: Collected Essays in Anthropology, Psychiatry, Evolution, and Epistemology*. Chicago: University Of Chicago Press.
- Børsen, T. ja Botin, L. (toim.) 2013. *What Is Techno-Anthropology?* Aalborg: Aalborg University Press.
- Coll, S. (2014) Power, knowledge, and the subjects of privacy: understanding privacy as the ally of surveillance. *Information, Communication, and Society*. DOI: 10.1080/1369118X.2014.918636
- Delfanti, A. ja Iaconesi, S. (painossa), "Open Source Cancer. Brain Scans and the Rituality of Biodigital Data Sharing," teoksessa Barney, D., Coleman, G., Ross, C., Sterne, J. ja Tembeck, T. (toim.): *The Participatory Condition*. Minneapolis: University of Minnesota Press
- Keen, A. (2015) *The Internet Is Not The Answer*. London: Atlantic Books.
- Kuutti, K. (2009) HCI and design – uncomfortable bedfellows? In Binder, T, Löwgren, J & Malmberg, L, (Re) *searching the Digital Bauhaus*. Springer, London.
- Lanier, J. (2013) *Who Owns the Future?* London: Penguin Books.
- McStay, A. (2013) *Privacy and Philosophy. New Media and Affective Protocol*. New York: Peter Lang.
- Pantzar, M. ja Ruckenstein, M. (2015). The heart of everyday analytics: emotional, material and practical extensions in self-tracking market. *Consumption Markets & Culture*, 18(1), 92–109.
- Pitkänen, O. (2014) Sinun tietosi eivät ole sinun. *Oikeus* 2.
- Poikola, A., Kuikkaniemi K. ja Kuittinen, O. (2014) *My Data – Johdatus ihmiskeskeiseen henkilötiedon hyödyntämiseen*. Helsinki: Liikenne- ja viestintäministeriö.
- Poikola, A., Kuikkaniemi, K. ja Honko, H. (2015) *My Data – A Nordic model for human-centered personal data management and processing*. Helsinki: Liikenne- ja viestintäministeriö.
- Ruckenstein, M. (2011) Children in creationist capitalism: The corporate value of sociality. *Information, Communication & Society*, 14(7), 1060–1076.
- Ruckenstein, M. ja Pantzar, M. (2015a) Datafied Life: Techno-Anthropology as a Site for Exploration and Experimentation. *Techné: Research in Philosophy & Technology*, 19(2), 191–210.
- Ruckenstein, M. ja Pantzar, M. (2015b) Beyond the Quantified Self: Thematic exploration of a dataistic paradigm. *New Media & Society*. Published online before print October 7, 2015, doi: 10.1177/1461444815609081.
- Taylor, C. 1989. *Sources of the Self – The Making of the Modern Identity*. Harvard: Harvard University Press.
- Winner, L. (1978) *Autonomous Technology – Technics-out-of-Control as a Theme in Political Thought*. Cambridge, MA & London: The MIT Press.

KANSALLINEN MUISTI PÄTKII

Muistiorganisaatioita ovat julkiset ja yksityiset laitokset, joiden tehtävänä on kulttuuriperinnön ja dokumentoidun informaation säilyttäminen sekä saattaminen tutkijoiden ja muiden tarvitsijoiden käyttöön. Kansalliskirjasto, jonka pääarakennuksen kunnostustyö on juuri valmistautunut, perustehtäviä on kulttuuriperinnön vaaliminen. Kirjastonjohtaja **Kai Ekholm** asetunut vastustamaan Helsingin yliopiston säästöohjelmaa, joka supistaisi henkilökuntaa neljänneksen (200:sta) ja rajoittaisi kirjaston toimintoja, mm. uusien lahjoituskokoelmien järjestämistä. Kirjastoa uhkaavien irtisanomisten perimmäisenä syynä ovat hallituksen päättämät leikkaukset Helsingin yliopiston rahoitukseen. Suurin osa rahoituksesta tulee kuitenkin opetus- ja kulttuuriministeriöltä.

Museovirasto on ollut myös leikkausten kohteena. Sen toimintamenoista yli puolet on henkilöstömenoja eikä tarvittavia menosäästöjä saada aikaan ilman henkilöstövähennyksiä. Virasto on valtion tuottavuusvähennysten ja vuoden 2012 budjettileikkauksen seurauksena menettänyt jo yli 30 % asiantuntijoistaan. Nyt tehtävät vähennykset (45 vakituista tehtävää) merkitsevät lähes joka viidennen työpaikan menetystä. Henkilökunnan vähentymisen vuoksi viraston toimittoja on supistettava. Määrärahaileikkaukset koskevat kipeästi myös Suomen kansallismuseota, joka on viime vuosina joutunut luopumaan jo useiden museokohteiden avoinna pitämisestä.

Nina Janasik-Honkela työskentelee post doc -tutkijana Helsingin yliopiston Kuluttajatutkimuskeskuksessa ja Sosiaalitieteiden laitoksella, Minna Ruckenstein yliopistotutkijana Helsingin yliopiston Kuluttajatutkimuskeskuksessa.